

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1991.1.10>

Kädi RIISMAA

EESTI VABARIIGI TEADUSPOLIITIKA 1918—1925

1934. aastal kirjutatud põgusas ülevaateartiklis iseloomustab Gottlieb Ney teadustöö olukorda Eesti Vabariigi loomispäevil järgmiselt: «Võib ütelda, et eesti teadust kuni meie iseseisvusajani polnud olemaski. Ja kui temaga tehtigi tegemist, siis puudus tal kindel süsteem, see töö oli juhuslikku laadi ja toimus enam asjaarmastajate algatusel ja jõul. Ainus teaduslik asutus, Tartu Ülikool, tegutses küll väga edukalt ning suutis omandada oma teaduslike uurimistega ja avastustega ülemaailmse kuulsuse, rakendas aga seda tegevust äärmiselt vähe eesti rahva ja kodumaa tundmaõppimisele.»¹

Juba oma valitsemisaja algul teatas Ajutine Valitsus 30. novembril 1918 avaldatud deklaratsioonis: «Rahvahariduse alal on Ajutine Valitsus sunnitud kõigepealt venestamise ja saksastamise katseid lõpetama. Koolid tulevad rahvuslisele alusele seada... Ülikoolide ülevõtmiseks võetakse kõige kiiremad abinõud tarvitusele. Väljaspool kooli hariduse edendamiseks tahab Ajutine Valitsus seltskondlisele algatusele võimalikult avarad piirid luua...»²

Otseselt teaduse arendamisele ei pööratud esmajärgulist tähelepanu ka vabariigi valitsuse järgnevais deklaratsioonides.

Maanõukogu 1918. aasta 12. novembri otsuse põhjal alustas tegevust Haridusministeerium.³ Esialgu juhindus ta hariduselu korraldamisel Maanõukogu poolt 11. augustil 1917 vastuvõetud Eestimaa koolivalitsuse ajutisest korraldusest, mis muu hulgas määras maakoolivalitsuse ülesandeks ka teaduse, kunsti ja kirjanduse edendamise.⁴ Pearõhk oli siiski alg- ja keskastme koolide tegevuse uutele alustele seadmisel. Korralduses oli vaid neli koolivalitsuse organisatsioonilist ehitust puudutavat alalõiku. Haridusministeeriumi alla kuulusid lisaks üldhariduskoolidele veel neli kõrgeimat õppeasutust: Tartu ülikool, Tartu loomaarsti ülikool, Tartu kooliõpetajate seminar ja Käsmu meremeeste kool.⁵

Haridusministeeriumi algaastail oli tema koosseisus kantselei ja viis osakonda, nimelt kooliosakond, kutsehariduse osakond, rahvahariduse osakond, kunsti ja muinsuse osakond ning majandusosakond. Teaduse edendamine kuulus esialgu kooliosakonna kompetentsi, sest teadustööd seotati tollal ikka kõrgkooliga, eeskätt Tartu suurkooliga. Kunsti ja muinsuse osakond jagunes omakorda kirjanduse, kujutava kunsti, helikunsti ja lavakunsti toimkonnaks ning muinsusvalitsuseks. Selle osakonna umbes kaheaastane tegevus piirdus igasuguste kavade koostamisega kirjanduse ja kunsti arendamiseelduste loomiseks, samuti kunsti- ja kultuuriväärtuste päästmisega sõjategevuse piirkonnast.⁶

1921. aastal likvideeriti kunsti ja muinsuse osakond ning selle asemele kutsuti Haridusministeeriumi korraldusega ellu teaduse ja kunsti osakond,

¹ Ney, G. Eesti teadus ja teaduslik töö Eestis // Eesti vaimse kultuuri saavutusi. Tln., 1934, 7—26.

² Maanõukogu protokollid 1917—1919. 1. koosolekust 1. juulil 1917 78. koosolekuni 6. veebruaril 1919. Tln., 1935, 339, 340.

³ Valitsusasutuste tegevus Eestis 1918—1934. Tln., 1934, 17.

⁴ Riigi Teataja, 1918, nr. 6, 3—5.

⁵ Asutava Kogu protokollid. 1. istungjärk 1919, veerg 187.

⁶ Vabariigi Valitsuse koosolekute protokollid 1920, protokoll nr. 98.

mille kaudu pidi ministrile esitatama kõik teaduse, kunsti ning kõrgemate õppeasutustega seotud küsimused. Sel põhimõttel töötas osakond kuni 1929. aastani, mil hakkas kehtima vabariigi valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seadus.⁷

Hariduselu põhjalik ümberkorraldamine nõudis, mõistagi, kenasti aega ja vaeva. Mõnelgi teisel elualal käis vilkam tegevus. Juba 26. novembril 1918 sai haridusminister P. Põld Maanõukogu kriitika osaliseks. Väideti, et haridusminister ei olewat midagi nähtavat teinud. Kõik ministrid olevat selle kahe nädala jooksul dekreete ja määrusi välja andnud, ainult haridusminister olevat vaikinud.⁸ Haridusminister kostis, et plaanid on siiski peetud ja «ülikool võetakse uuel aastal üle, kuna eeltööd kooli uuesihiliseks käimapanemiseks käsile võetakse».⁹

1918. aasta juulis teostus juba 1917. aastal matemaatikakongressil kerkinud mõte: Oskar Kalda ja Villem Ernitsa eestvõttel kutsuti Tartus Eesti Akadeemiline Ühing. Tegelikult on sellel seltsil kaks asutamisaega. Algust tehti Saksa okupatsiooni tingimustes. Et esimees oma saksa-meelsuses teiste liikmetega vajalikku üksmeelt ei saavutanud, ei saanud ühing tollal oma tegevust alustada. Pärast Saksa okupatsioonivägede lahkumist ja kodanliku korra kehtestamist Eestis asutati Eesti Akadeemiline Ühing 1919. aasta talvel uuesti.¹⁰ Selle sihiks seati eesti teadust ja teaduslikke püüdeid edendada ning eesti teadlasi erialade järgi koondata.¹¹ Vormiliselt kuulus ühing Eesti Kirjanduse Seltsi (asutatud 1909) haruseltsi õigustega. Ühingu liikmeiks võisid olla kõik Tartu Ülikooli tolleaegsed ja endised eestlastest õppejõud; eesti haritlased, keda selts teadlasteks tunnistanud; muulastest teadusmehed, kelle teadushuvivid Eestiga seostusid; eesti kunsti ja kirjanduse esindajad; teaduslike ja teadust toetavate asutuste töötajad. Ühingu ülesandeks oli kaitsta eesti teaduse huve kõigis asutustes, eriti ülikoolides, igati kaasa aidata, et Eestist eemal olevad eestlastest haritlased leiaksid kodumaal rakendust ning et noori teadusjõude õpinguis toetataks.

Eesti Akadeemiline Ühing aitas kaasa eesti ülikooli kujundamisele, otsides teid, kuidas okupatsiooni taganemisel üht või teist õppetooli oma jõududega täita. Neist ettevõtmistest kirjutab ülikooli majanduslike ja administratiivsete kavade koostaja Karl Laagus oma mälestusteraamatus.¹² Juba 1918. aasta suvel soovinud O. Kallas temalt ettepanekuid suurkooli töö edasiseks korraldamiseks. Novembris valmisid juba üksikasjalikud kavad. Ajutise Valitsuse ja Saksa peavoliniku A. Winningi vahel 23. novembril sõlmitud kokkuleppe alusel anti ülikool 1. detsembril 1918 eestlastele üle. Ülevõtmise komisjoni kuulus peale kuraator Peeter Põllu, majandusnõunik K. Laaguse, linnavalitsuse asemiku ja mõne muu asjatundja ka kaheksa Eesti Akadeemilise Ühingu esindajat. Komisjoni elav tegevus katkes enamlaste kallaletungiga Tartule 21. detsembril, jättes aga taas pärast Tartu vabastamist 14. jaanuaril 1919. Enamlased astusid omakorda mõningaid samme ülikooli töösse rakendamiseks, aga tegelikkuses kavatsustest kaugemale ei jõutud.¹³

1919. aasta 29. aprillil esitas märtsis haridusministriks saanud H. Laksberg Asutavale Kogule Haridusministeeriumi tegevuse aruande, kus teaduse arengu kohta öeldakse: «Rahva kultuuri ja teaduse süvendamise

⁷ Riigi Teataja, 1921, nr. 19, 113—115.

⁸ Maanõukogu protokollid, 331.

⁹ Samas, 327.

¹⁰ Eesti Akadeemilise Ühingu Põhjuskiri. 1918. a. käsikirjal. originaal ETA Teadusliku Raamatukogu baltika osakonnas.

¹¹ Postimees, 1919, 5. juuli.

¹² Laagus, K. Eesti ülikool Tartus. Memuaare ja ajaloo andmeid ülikooli arengust 1632—1932. Trt., 1932, 204.

¹³ Universitas Tartuensis. Lund, 1970, 19.

mõttes on ministeeriumil kavatsus luua kahte asutust: teadusteasutust ja kunstideasutust. Need asutused peavad seda kujutama, mis muudes riikides akadeemiad on. Et meil vastavatest jõududest puudus, ei saa meie nimetatud asutusi mitte akadeemiateks nimetada, vaid peame juba teaduse ja kunstiasutuste nimedega leppima. Teadusteasutuse ümber koonduvad Eesti teadlased, kes meie ülikooli juures ei saa töötama, kunstideasutuse ümber meie kunstnikud. Mõlemates asutustes peab täielikku andumist tööle võimaldama; selleks annab riik toetust. Teadusasutustes käsitatakse Eesti ajalugu, Eesti majanduslist elu, Eesti loodust, rahvausku, keelt, hingeelu jne. püüdes sellega kaasa aidata, et kujuneksid kindlad teadmised meist endast. Nende asutuste loomisega pidi käsikäes käima korraldus, et materjalid, mis teadlastel tuleks käsitada nende teadusliste uurimiste juures, peaksid võimalikult riigi piiridesse jääma, niisama ka kunstiteosed. Sellega ühenduses pani ministeerium valitsuse volitusel kõigi kultuurvarade kui ka kunstiteoste väljaveokeelu maksma ja asutas kaks toimkonda, ühe Lõuna-Eestis ja teise Põhja-Eestis, selleks, et nende abil registreerida kõiki kunstitöid, ajaloolisi dokumenta, süstemaatilisi raamatukogusid ja teaduslisi kollektioone. Toimkondadele tehti ka kohuseks abinõud tarvitusele võtta, et kultuurvarasid hävinemise eest kaitsta, iseäranis nüüd sõja põhjuste tõttu. Ministeeriumi kunstiosakond teeb vastavate organisatsioonide kaudu selleks eeltöid, et suveks üldist Eesti kunstinäitust korraldada, kogub materjaali albumi väljaandmiseks, mis peegeldaks meie kunsti arenemist ja kavatseb kirjanduslisi autobiograafiaid ja ka entsiklopeedilist tööd meie kultuuripüüete valgustamiseks väljamaal välja anda.

Mis meie kõrgematesse õppeasutustesse puutub, siis peab tähendama, et Ülikooli professori kutsele valmistamist on võimaldanud ministeerium härrade Kogermann'ile, Piiper'ile, Ernits'ile ja Bekker'ile. Ülikoolidega tutvustamiseks on saadetud väljamaale härra Sarv. Polütehnikumi teostamise asjus on läbirääkimisi peetud Tallinna Tehnikaseltsiga. Nimetatud selts on mineval sügisel tehnika kursusi korraldanud; ta kavatseb muuta need kesktechnikumiks, millest edaspidi polütehnikum kujuneks...»¹⁴

12. mail 1919 esitatud vabariigi valitsuse (peaminister O. Strandman) deklaratsioonist teaduste asutust ei mainitud. Rõhutati valitsuse soovi anda oma parim eesti rahva kultuurilise taseme tõstmiseks, et sammu pidada Lääne demokraatia edenemisega. «Et meie maa ainelist jõukust kindlale pinnale rajada, tahtis valitsus iseäranis suurt rõhku panna tehnilise hariduse tõstmisele. Leiti, et meil peab tekkima tehniliste jõudude kogu, kes suudaksid omal maal ära kasutada ja ümber töötada maa looduslised varandused.»¹⁵

Sõjategevuse möödudes võis 1919. aasta oktoobrikuus ajutise põhikirja alusel õppetööd alustada Eesti Tehnika Seltsi poolt ülalpeetav Tallinna Tehnikum. 1920. aasta kevadel muudeti tehnikum riiklikuks õppeasutuseks. 1919 kutsuti ellu Riigi Kesklaboratoorium, mille ülesandeks oli tarvitusele võetavaid aineid ja materjale kontrollida. 1923 asutati Tallinna Tehnikumi juurde Kaubandus-Tööstusministeeriumile alluv Riiklik Katsekoda, mis 1924. aastal Kesklaboratooriumiga ühendati «Riiklise Katsekoja» seaduse alusel.¹⁶

1919. aasta märtsis loodi Tartu Ülikooli avamise eeltööde tõhustamiseks pidev komisjon. Selle esimesel koosolekul 16. mail fikseeriti P. Põllu ettepanekul ülikooli eesmärk, nagu see hiljem ka N. Maimi koostatud põhikirjas on väljendatud: 1) üldist ja eriti Eesti ala käsitlevat teadust arendada, 2) noorsoole kõrgemat teaduslikku haridust anda, teadust rahva

¹⁴ Asutava Kogu protokollid. 1. istungjärk 1919, veerg 192, 193.

¹⁵ Samas, 458—463.

¹⁶ Riigi Teataja, 1919, nr. 85/86, 675—677; Riigi Teataja, 1924, nr. 49, 341, 342.

sekka viia, 3) Eesti jaoks eriteadmistega varustatud asjatundjaid ette valmistada.¹⁷ Seega oli ülikool ühtaegu nii õppe- kui ka uurimisasutus ja puhta teaduse viljelemisele lisati elu teeniv põhimõte. Eesti ülikool avati pidulikult 1. detsembril 1919.

Paralleelselt ülikooli ümberkujundamisega arendati põhiliselt sotsiaaldemokraatide õhutusel mõtet ka puhtteaduslikku teaduskeskust luua. 1. oktoobril 1919 läkitas haridusminister J. Kartau vabariigi valitsusele kirja, milles öeldakse: «Et teaduslist uurimist ja tööd Eestis sihikindlalt välja töötatud ja juhitud kava järele korraldada, mis kõiki meie maa loodusrikkusi ja rahva võimisi otstarbekohaselt laseksid areneda ja kasutada, tuleb meil sellekohane asutus korraldada, kes meie maale ja rahvale kasulikke teadusmehi koondaks, üleüldise teadusliku tegevuse kava välja töötaks ja meie teaduslikku uurimist juhiks.»¹⁸ Haridusministeeriumi toetusel oli Eesti Akadeemiline Ühing seesuguse asutuse põhikirja kokku seadnud ja see esitati nüüd ministritele tutvumiseks.¹⁹ Valitsuse otsusel esitati Teaduste Asutuse põhikiri Asutavale Kogule kinnitamiseks.²⁰ Funktsioonidest lähtudes nimetati kavandatud asutust siiski akadeemiaks.

Eesti Teaduste Akadeemia põhikirja eelnõu kaitses Asutava Kogu 21. oktoobril 1919 peetud koosolekul innukalt hariduskomisjoni aruandja V. Ernits. Erilist poolehoidu tema üleskutse ei saavutanud. Vastuväitena nenditi (eriti rahvaerakonda esindanud J. Tõnissoni poolt) ülekoormatust riigi ülesehitustöös ja akadeemia loomise enneaegsust. Asutav Kogu lükkas põhikirja nähtava häälteenamusega tagasi.²¹

Hariduskomisjon jätkas aga taotlust, leides niisuguse asutuse loomise järele tungiva vajaduse olevat. Järgmise aasta 18. mail võeti küsimus Asutavas Kogus uuesti päevakorda «Eesti teaduste asutuse seadluse» nime all.²² Taas kaitses akadeemia loomise ideed V. Ernits. Ta peatus loodava asutuse nime valikul, selgitas teaduslikku uurimistööd koondava keskuse ülesandeid ja selle erinevust ülikoolist. Tööerakonna nimel esines vastulausega A. Veiderman, pidades teaduste asutuse loomist hetkel liiga varaseks. Ent seekord oli vastuseis minimaalne ja 27. mail 1920 võttis Asutav Kogu vastu Eesti Teaduste Asutuse seadluse.²³

Teaduste Asutuse otstarbeks märgiti eesti teaduse ja teaduslike püüete edendamine ja koondamine, ülesandeks aga (eriti kohaliku uurimistemaatika) teadustöö juhtimine, koordineerimine, toetamine ja kirjastamine. Oma tegevuses ja aruandluses allunuks asutus Haridusministeeriumile, saades rahalised vahendid riigiabirahadest, toetustest, annetustest ja mujalt. Teaduste Asutuse liikmeiks võisid olla Eesti kõrgkoolide õppejõud, teadusmehed meilt ja välismaalt, samuti teaduslikud organisatsioonid asemike kaudu. Liikmeskonna esialgne koosseis jäeti Eesti Akadeemilise Ühingu, Tartu Eesti Arstide Seltsi, Eesti Tehnika Seltsi, Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjanduse Seltsi, Tartu Ülikooli ja Haridusministeeriumi otsustada, hiljem pidi uusi liikmeid valima üldkoosolek. Viimane oli Teaduste Asutuse täievoliline organ. Osakondade moodustamine nähti ette vastavalt vajadusele. Eesti Teaduste Asutus pidi asuma Tartus.

Seega leidis siis seadusandlikku toetust Eesti teadusasutuste ning teadusliku uurimistöö korraldamise, juhtimise ja finantseerimise vajadus, samuti mainitud tegevuse reguleerimine erilise asutuse kaudu. Vastuvõetud seaduse elluviimine pidi aga olude sunnil siiski viibima. Peale majan-

¹⁷ Universitas Tartuensis, 19.

¹⁸ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 31, n. 1, s. 23, l. 128—134.

¹⁹ Samas.

²⁰ Samas, l. 135; Päevaleht, 1919, 7. okt.; Postimees, 1919, 8. okt.

²¹ Asutava Kogu protokollid. 2. istungjärk 1920, veerg 2201, 2202.

²² Asutava Kogu protokollid. 4. istungjärk 1920, veerg 501—504.

²³ Riigi Teataja, 1920, nr. 87/88, 689—691.

duuslike raskuste oli üks põhjusi asjaolu, et rahvusliku ülikooli kujundamine kõitis tollal pea kogu haritlaskonna tähelepanu.

Seadus nägi ette, et loodavasse Eesti Teaduste Asutusse kuuluvad need organisatsioonid, kes teenivad teadust. See oli laialivalguv määratlus ega näidanud täpselt vastavate organisatsioonide tegevussuundi.

14. oktoobril 1921 pöördus tolleaegne haridusminister A. Veiderman Tartu Ülikooli valitsuse poole palvega hakata Asutava Kogu poolt antud seadust rakendama.²⁴ Samuti küsis ta, kas ülikool võiks teatada, missugused on need organisatsioonid, kes Eesti Teaduste Asutusse peaksid kuuluma. Siinkohal tuleb märkida, et ülikool ei suutnud kõnesoleval ajal veel täiel määral oma teadustegevust välja arendada. Paljud õppetoolid alles ootasid täitjaid. Suur osa ametisse seatud õppejõude aga oli alguses koorimatud õppetöö korraldamisega, siis aga üliõpilaste tugeva juurdevoolu tõttu järjest kasvavate loengukohustustega. See takistas teaduslikku uurimistööd oluliselt.²⁵ Seetõttu teatas ülikooli valitsus 31. detsembril 1921, et parasjagu on käimas eesti rahvusliku ülikooli rajamine ja ümberkorraldamine. Samuti on õppejõud liialt õppetööst hõivatud ning vaevalt leidub neil sellises olukorras muuks mahti. Eesti Teaduste Asutuse kokkuseadmine paluti edasi lükata, jättes tema ülesanded esialgu ülikooli juures töötavate teadusorganisatsioonide hooleks.²⁶

Sellest lähtudes märkiski haridusminister oma 1922. aasta aruandes, et kuna ülikooli ümberkujundamine jätkub, siis ei ole veel nii kaugele jõutud, et Eesti Teaduste Asutust ellu kutsuda.²⁷ Seadus jäi vaid paberile. 1924. aastal kirjutas selle kohta «Päevaleht»: «Eesti teaduste asutust peab võtma kui surnult sündinud asutust, seda tõendab asjaolu, et hoolimata selle asutuse seadusandlikust kinnitusest Asutavas Kogus, s. o. ligi 4 aasta eest, ei ole see asutus veel mitte hinge raasugi sisse saanud, tema loojadki on ta ära unustanud. Loomulik, Tartu Ülikooli kõrvale uut teaduste asutust veel luua pole mõtet olnud ega olegi. See on õige kauge tuleviku muusika.»²⁸

Haridusministri nõusolekul seni ajutiselt tarvitusel olnud Tartu Ülikooli põhikiri omandas 1924. aastal lõpliku kuju ja võeti märtsis Riigikogus arutusele. Haridusminister H. B. Rahamäe arvamus oli järgmine: «Ülikoolile annab loodetavasti Riigikogu oma autonoomse seaduse. Mina seisain isiklikult sellel alusel, et siin peab andma sellele teadusasutusele niipalju sisemisi arendamisvõimalusi, kuipalju ta üldse tarvitab.»²⁹

18. juunil 1925 võttis Riigikogu vastu Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seaduse.³⁰ See määras ülikooli ülesandeks «... edendada üldist ja eriti Eesti elu käsitlevat teadust, anda kõrgemat teaduslikku haridust, viia teadust rahva keskele, ette valmistada riigi ja rahva tööle tarvilikkude eriteadmistega varustatud asjatundjaid... Ülikool on autonoomse asutusena iseseisev teaduse ja õppetöö korraldamises...» Ülikooli nõukogu ülesandeks oli muu hulgas otsustada teaduslike ettevõtmiste korraldamist, teaduslike kongresside kokkukutsumist, teaduslike ajakirjade väljaandmist, teaduslike ning õpetatud seltside asutamist ülikooli juures jne.

1925. aastal võeti vastu veel üks ka eesti teadust puudutav dokument — Eesti kultuurkapitali seadus.³¹ Kultuurkapitali algfond kujunes teatavasti majandusministri poolt 1921. aastal antud määruse põhjal, mille kohaselt iga poole toobi piirituse ja viina ostmiseks antud loalt võetakse 3 senti

²⁴ ERA, f. 1108, n. 5, s. 102, l. 1.

²⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919—1929. Trt., 1932, 69.

²⁶ ERA, f. 1108, n. 5, s. 102, l. 2.

²⁷ Postimees, 1938, 19. okt.

²⁸ Päevaleht, 1924, 17. mai.

²⁹ Riigikogu protokollid. 3. istungjärk 1924, veerg 1161, 1162.

³⁰ Riigi Teataja, 1925, nr. 122/123, 841—854.

³¹ Riigi Teataja, 1925, nr. 27/28, 133, 134.

kultuurkapitali heaks. Nelja aastaga kogunes kenake summa (600 000 krooni). Kultuurkapital jagati kuueks sihtkapitaliks (kirjanduse, helikunsti, kujutava kunsti, näitekunsti, kehakultuuri ja ajakirjanduse sihtkapital), mille valitsemiseks kutsuti ellu sihtkapitalivalitsused. Teaduse arendamist polnud juba seaduse eelnõus mainitud ja mõistagi tekitas see asjaomaste ringkondade õigustatud pahameele.

Seisukoha võtmiseks vabariigi valitsuse poolt kokkuseatud kultuurkapitali seaduseelnõu suhtes peeti 26. märtsil 1924 Tartus karskusliidu ruumides teaduslike seltside ja organisatsioonide koosolek, millest võtsid osa 14 teadusseltsi ja -asutuse esindajad (Akadeemiline Oigusteaduse Selts, Eesti Neuroloogia Selts, Loodusuurijate Selts, Akadeemiline Ajaloo Selts, Tervishoiumuuseum, Emakeele Selts, Akadeemiline Keemia Selts, Akadeemiline Põllumajanduse Selts, Akadeemiline Arstiteaduse Selts ja Akadeemiline Usuteaduse Selts, peale selle veel ülikooli rektor). Seaduseelnõu vaadati üksikasjalikult läbi ja valiti kolmeliikmeline toimikond selle lõplikuks redigeerimiseks ning vastavais instantsides kaitsmiseks.³² Kultuurkapitali erialusvarade jaotamisel leiti tarviliku olevat arvesse võtta seni kõrvale jäetud alad: teadus, rahvaharidus, karskus ja tervishoid. Kuna iga alusvara jaoks pidi olema eriorgan, siis võeti arutusele ka sellekohase teadusliku organi küsimus. Leiti, et oleks tarvis ellu kutsuda Eesti Teaduste Asutus, mis seni veel teostamata. Kultuurkapitali seaduse vastuvõtmine arvati mõtte teokssaamiseks sobivaim moment olevat, sest kultuurkapitali seadus looks otsekohe tarviduse niisuguse asutuse järele, kui aga riigikogu oma seaduses teadust ei unusta, nagu eelnõu algvariandi autorid seda tegid.

Ometi ei leidnud see mõte laiemat toetajaskonda. «Päevalehe» toimetus arvas: «Nähtavasti on koosolek võõriti aru saanud Kultuurkapitali otsustarbest, koondades siia rahva tervishoiu, rahvahariduse, teaduse kui alad, mille eest riigi eelarve korras ja kindlate riigiasutuste abil hoolitsetakse. Näiteks teaduse alusvara. Kuidas moodi mõeldakse teadust harida? Kas kunstlikult ellukutsutud asutuste varal. On ju kõik meie teaduslik töö koondatud Tartu Ülikooli ümber, mis eelarve korras ja vastuvaidlemata saab omad summad. Egas ülikool ole üksi ametnikkude ja tegelaste ettevalmistajaks, ta peab ja saab ka, nagu seni ette nähtud, teaduslist tööd tegema.»³³

Seega oli kõhkluste kiuste Eestis teadustöö juhtimise jäme ots 1925. aastaks kindlalt Tartu Ülikooli kätte usaldatud.

³² Päevaleht, 1924, 17. mai.

³³ Samas.

*Eesti Teaduste Akadeemia
Ajaloo Instituut*

Toimetusse saanud
6. II 1990

Кяди РИИСМАА

ПОЛИТИКА В ОБЛАСТИ НАУКИ ЭСТОНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В 1918—1925 ГОДЫ

В правительственных декларациях первых лет Эстонской Республики непосредственно науке не уделялось первостепенного внимания. По решению Земского совета с ноября 1918 г. начало функционировать министерство просвещения, состоявшее из пяти отделов. Развитие науки первоначально входило в компетенцию школьного отдела, так как научная работа тогда связывалась только с высшими учебными заведениями (в первую очередь с Тартуским университетом). В 1921 г. в министерстве просвещения был создан отдел науки и искусств, при посредстве которого министру просвещения следовало представить все вопросы в области науки, искусств, а также высших учебных заведений.

В 1918 г. в Тарту было учреждено Эстонское академическое общество, призванное объединить эстонских ученых. Эта организация помогла в 1919 г. преобразовать Тартуский университет в эстонское национальное высшее учебное заведение. Она составила также проект создания Эстонской академии наук. Несмотря на принятый в мае 1920 г. Учредительным собранием закон подобное учреждение все же не было создано. Организатором науковедения стал в основном Тартуский университет (а в области техники — созданный в 1918 г. Таллиннский техникум). Подобный порядок нашел утверждение в виде закона, принятого в 1925 г. Государственной думой в отношении Тартуского университета, и закона о культурном капитале Эстонии.

*Институт истории
Академии наук Эстонии*

Поступила в редакцию
6/II 1990

Kädi RIISMAA

DIE WISSENSCHAFTSPOLITIK DER REPUBLIK ESTLAND 1918—1925

In den Regierungsdeklarationen der ersten Jahre der Republik Estland wurde der Wissenschaft keine erstrangige Bedeutung beigemessen. Nach Beschluß des Landesrates funktionierte seit November 1918 das Ministerium für Bildungswesen, das aus fünf Abteilungen bestand. Die Entwicklung der Wissenschaft gehörte ursprünglich zur Kompetenz der Schulabteilung, denn die wissenschaftliche Arbeit war damals nur mit Hochschulen, vor allem mit der Tartuer Universität verbunden. 1921 wurde im Ministerium für Bildungswesen die Abteilung der Wissenschaft und Künste geschaffen, welche dem Minister für Bildungswesen alle Fragen auf dem Gebiet der Wissenschaft, Kunst, sowie die mit Hochschulen verbundenen Fragen vorzubringen hatte.

1918 wurde in Tartu die Estnische Akademische Gesellschaft geschaffen, deren Aufgabe es war, die estnischen Gelehrten zu vereinigen. Sie hat dazu beigetragen, daß die Tartuer Universität 1919 zur estnischen nationalen Universität reorganisiert wurde. Die Akademische Gesellschaft hat auch das Projekt der Gründung der Estnischen Akademie der Wissenschaften zusammengestellt. Trotz dem im Mai 1920 von der Konstituierenden Versammlung angenommenen Gesetz kam diese Institution doch nicht zustande. Zum Organisator der Wissenschaft wurde hauptsächlich die Tartuer Universität (auf dem Gebiet der Technik das 1918 gegründete Tallinner Technikum). Dies wurde auch gesetzlich bestätigt. 1925 wurden von der Staatsduma Gesetze bezüglich der Tartuer Universität und des estnischen kulturellen Kapitals angenommen.

*Institut für Geschichtsforschung
der Estnischen Akademie der Wissenschaften*

Eingegangen
am 6. Febr. 1990